

Forfatter: Drachmann, Holger

Titel: Forskrevet

Citation: Drachmann, Holger: "Forskrevet", i Drachmann, Holger: *Forskrevet*, udg. af Lars Peter Rømhild, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 2000, s. 642. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-drachmann14valshoot-idm140708758719264.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Forskrevet

3. Tiden og stedet

Forskr. hører ikke helt, men dog næsten til de bøger, der - som *Pelle Erobreren* - ender med deres egen tilblivelse. I hvert fald er der påfaldende ligheder mellem det romanprojekt af Henrik Gerhard, der omtales i 2.III.9, s. 570f., og den virkelige roman *Forskr.*, hvori omtalen og refleksionerne over projektet meddeles:

Gerhard har hverken som Ulfs udgiver eller som skribent på egne vegne haft held med at vinde et publikum, men så vil han »gøre et sidste Forsøg med en stor Roman - en Opgørelsesbog.« Arbejdet med den er vanskeligt; det synes i sidste instans at gå mere i retning af det lyriske end det narrative - bl.a. fordi det 643 føles penibelt at efterspore egne erfaringer og tolke motiver og sjæleliv hos modellerne til personer.

Projektet er da på en måde mindre fiktion end virkelighedsskildring, bedømmelse af samtiden: »hans Idé bestod kun i Kraft af det Tidsafsnit, han vilde skildre.« (s. 570). Nemt er det derfor heller ikke at sætte i gang og at danne en tilfredsstillende slutning. Vi dumper ind, og vi dumper ud.

Dette svarer jo slående til romanen *Forskr.*, navnlig som den først var tænkt, dvs. inden tidsbilledet blev forskudt til at være baggrunden for kærlighedshistorien.

I et brev til Viggo Drewsen 10. maj 1888 havde Drachmann omtalt sit nylig påbegyndte arbejde som »en bum- og bindstærk Roman, hensynsløs, excentrisk, frimodig og u-partisk (nogle skønne Adjektiver) om Halvfjers-Firsernes literære, sociale og tildels politiske, men navnlig literære Brydninger herhjemme.«⁶

1870erne blev knap nok bevaret - mest i det udeladte stykke om Ulfs første kærlighed og *éducation sentimentale*. Ellers kan handlingens ca. 5+x år bestemmes til sidste halvdel af 1880erne: provisorietiden og grundertiden i Danmark, med epokens karakteristiske brydning mellem gammelt og nyt. Vi dumper *in medias res* med den udefra kommende Henrik Gerhard, og vi ender med en futurisk mareridtsvision nogle år ind i 1890erne.

Denne skrækdrøm mindede måske især de historisk tænkende læsere ved romanens fremkomst i 1890 om englændernes rædselsbombardement af København 1807, en smule også om det patetiske 1864 med Dybbøl osv. I 1864 var gymnasiasten Holger Drachmann 17-18 år, bitter over, at hans far forbød ham at melde sig som frivillig til hæren, modsat kammeraten Erik Skram, der blev hårdt såret i Sønderjylland. Man har litteraturhistorisk reserveret »sårfeberen fra Dybbøl« til Herman Bang; det er en fejl - Bang var 7 år i 1864, mens det var teenagerne og de unge, der opfattede noget af landets skæbnetime og vovede - eller ikke vovede - livet i den forbindelse. Følelsen for fædrelandet og for folket stikker meget dybt i Drachmann; hans sønderjyske reportagebog *Derovre fra Grænsen* (1877), som vennerne i Venstre søgte at reducere til en politisk ubehændighed af den naive digter, er 644 ganske oprigtig og forklarer halvdelen af hans Højresvingning i - og en smule før - 1880erne; den anden halvdel forklares af jævn opportuniste hos en fri skribent på markedet, samt personlige svagheder og hævnfølelser.

Med al sin gemytlighed var Drachmann som bekendt heller ikke som digter fremmed for den heroiske gebærde. Når den her i romanen udfoldes så voldsomt til allersidst, må det forstås i det nationale århundredperspektiv, som begynder ved Kongedybet 1801 (se 2.II.3, s. 472!) og i 1864 efterlod landet lemlæstet og meget formindsket. I sporet af Danmarks nederlag kom den side af forfatningskampen - fra 1870erne og århundredet ud - hvor man stredes om militærbevillingerne, specielt til Københavns befæstning. I romanen optræder Annette blandt Højres »kanondamer« (2.II.8), hvad der kan forekomme at stemple sagen negativt; til samme arrangement ses imidlertid også den gamle kaptajn, der kan huskes som bevarer af den demokratiske frihedsånd fra 1848 (se 1.III.8). På modsat hold af officerernes og aristokraternes Højre kan bemærkes bl.a. redaktør Bentzen, som udebliver fra forsvarsfesten: han er venstremand. Og venstretyper i flere afskygninger ses ikke mindst i pressen, men også venstre side af kvindefronten er repræsenteret ved »Jaguaren«, Bentzens tapre veninde.

I øvrigt er der ikke meget rigsdagspolitik i romanen: Politikken indgår i kulturbilledet - det historiske længdesnit fra Sjette Frederik og fremad: »vort Aandslivs Guldalderidyl op imod fin de siecle« (2.II.4, s. 481 - det sidste udtryk har været topmoderne i 1890). Der er dog rigsdagspolitik og endda revolutionære optøjer under valgkampen i købstaden, beskrevet af Ulf (2.III.10-11) med sarkasme og bitterhed - han har just sammen med Edith læst om den franske revolution og de revolutionæres forsvar af fædrelandet og friheden: hun var begejstret som en fylgje for det revolutionære folk, og han skrev den strofe, der indleder den opmanende sang i Gerhards slutvision (2.III.10, s. 576, sml. 2.III.13, s. 592).

Denne vision er jo nok en angstdrøm med minder fra 1864 (og, som nævnt, 1807); men det er også en ønskedrøm om at forene Højre og Venstre. Hvor pueril denne drøm har forekommet 645 læsere i 1890, gad man nok vide. Forfatteren Karl Larsens anonyme skrift *Dommens Dag* (1908) med dets forbløffende nojagtige beskrivelse af en tysk besættelse af København, som den kom 9. april 1940, er et stykke anti-

hørupsk og anti-pacifistisk litteratur, som begræder æren, men ikke tror på hverken folket, pressen eller politikerne. Nutidige læsere, der ikke fikserer på 9. april 1940, men nok husker modstandsbevægelsen under den tyske besættelse 50 år efter Drachmanns roman, kan komme i tanker om en senere analogi, hvor yderste højre og yderste venstre var de første, der gik til modstand. For Drachmann har tanken eller drømmen været at overvinde den opslidende Højre-Venstre-strid, i hvilken han selv først havde stået yderst til venstre og nylig langt til højre - omvendt hans forbillede i Frankrig, nationalskjalden Victor Hugo - og haft det rigtig ubehageligt. Gerhards opbrud fra svigerfamilien repræsenterer den reaktive side af Drachmanns ubehag, mens visionen til slut trods al gru rummer en positiv ønskedrøm.

Højre er aftegnet med et flertal af sociale typer: fra aristokratiet og embedsaristokratiet (Ulfs far) og officererne til de unge grosserer omkring Halvvig. Gejstligheden er også med her - ligesom frivoliteten. Venstre er som nævnt især pressens folk. Ikke så fa af figurerne er tegnet efter model; og det har, som antydnet i 1888-brevet til Viggo Drewsen, i hvert fald i nogle af tilfældene været meningen, at læserne skulle genkende modellerne, inklusive selvportrættet som Ulf; visse genkendelser har været reserveret en mere privat kreds. De fleste af modellerne var for øvrigt i live i 1890, så romanen læstes med nyfigenhed og delvis mere heftige følelser (sml. nedenfor om »Modtagelsen«). En mere eller mindre privat kreds har kunnet se flg. modelforhold:

Ulf/Gerhard: Holger Drachmann.

Edith: Amanda Nilsson.

»Skyggen«: Drachmanns afdøde beundrer farmaceut Wiese.⁷

Achlaitner: musiker Etlinger i Kehlets etablissement.⁸

Straks i kaféscenen (1.I.2, s. 24f.) introduceres politisk-litterære figurer, som det tydeligvis har været meningen at datidens læsere skulle opfatte som portrætter: 646 Redaktør Nørager: Otto Borchsenius (1844-1925), 1880-84 redaktør ved ugebladet *Ude og Hjemme* og i 1885-92 i redaktionen af det grundtvigske og Bergske dagblad *Morgenbladet*.

Kritikeren: Edvard Brandes (1847-1931).

Redaktør Bentzen: venstrepolitiker Viggo Hørup (1841-1902), redaktør for dagbladet *Politiken* (grundlagt 1884). Senere introduceres Bentzens veninde:

frk. Harriet Palm: lærerinde Henriette Steen (1841-94) - måske på ny mest et portræt til privat genkendelse: frk. Steen var Hørups og Drachmanns kusine, et af Drachmanns ungdomssværmerier og senere en tid lang Hørups elskerinde.

Modeller eller snarere associationer har der sagtens også været til en del af de celebre gæster, der hastigt skitseres ved det store selskab hos konferensråd Brynjulfsen (1.III.5), således

(s. 253) »en Professor, som var Digter«: teologiprofessoren Henrik Scharling (1836-1920), forf. til *Ved Nytaarstid i Nødebo Præstegaard* (1862) m.m.

(s. 257) »to Mæcener« etc.:

kaffegrosserer Augustin Gamel (1839-1904), der bekostede opførelsen af Helligkorskirken, og den alsidige, bl.a. kemisk-geologiske fabrikant Gustav Adolph Hagemann (1842-1926), der også var kunstmæcen.

Et tæt kulturpolitisk (for)tidsbillede fra 1870erne blev givet i Ulfs erindringer, det udeladte stykke, der tryktes under titlen »Den første Kærlighed«; her figurerer mere eller mindre forbigående

(s. 620f) »en tidligere Lærer«: gymnasielærer ved Metropolitanskolen, litteraturhistorikeren Kristian Arentzen (1823-99), Drachmanns ungdoms mentor, og

(s. 621) »en Fører«: Georg Brandes (1842-1927), som Drachmann i 1880erne vendte ryggen til - og som da også er næsten usynlig i resten af romanen. Meget mere fremtræder:

etatsråd, siden konferensråd Brynjulfsen: kammerherre Edvard Fallesen (1817-94), chef for Det Kgl. Teater.

Brynjulfsen senior er for øvrigt et tydeligt eksempel på dobbeltheden i skønlitterær modelbrug: alle har skullet genkende 647 teaterchefen og til en vis grad karakteren, mens hans øvrige rolle og relationer i romanhandlingen må tages for opfundne.

Også Det Kgl. Teaters personale har leveret genkendelige modeller til romanen. De omtales nedenfor s. 652f.

De fleste af de nu nævnte fra Venstre og Højre og fra teateret er blandt byens honoratiores. *Folket* i betydningen af underklasse: ansatte, arbejdere, bumser m.v., i København og købstaden, er gennemgående tegnet frisk og med sympati, omend - bortset fra Edith! - ikke med idolisering. I virkeligheden er Drachmann vel næst efter Schandorph den gennembrudsforfatter, der havde mest sans for folket. At det hos ham ofte synes at optræde mere eller mindre alkoholiseret, kan skyldes, at det ofte var i sådanne lag, at digteren kom underklassen nær; men det kan også være et ret realistisk træk fra det sene 1800-tals pauperisering. For øvrigt sørger digteren for, at socialdemokraterne, dengang de udskregne røde, er med i slutvisionens nationale samling.

Udtalt dansk er romanen også i sin topografi. Medens dannelsesrejsen til europæiske hovedstæder har en betydelig plads i Drachmanns foregående storroman *Med den brede Pensel* (1887), er udlandet i *Forskr.* reduceret til Gerhards og Annettes turist- og rekreationsophold, først med Annettes forældre i det frivole Paris (mod slutningen af 1.II), siden hen i det karske og friske østrigske, inklusive Bøhmen, Kärnten og Wien (1.III.3). Drachmanns anti-galliske indstilling modsvares altså af sympatien for det østrigsk-germanske; andetsteds har han vist sin sympati for de nabo-germanske nederlændere og flamlændere; alene den nordgermanske *Preussentum* kunne han endnu ikke fordøje - 1864 i erindring. Det synes også at være et (prøjerkejerligt) tysk angreb på København, slutvisionen handler om. - Her og i det flg. ser vi bort fra scenerierne i de indlæg, hvori Ulf fortæller om fortidige oplevelser (1.I.12 fra Sydtyskland; og udtaget fra 1.I.14 - jf. Tillæg - bl.a. om hans ungdomsforskelse på Bornholm).

Romanens lokaliteter er altså overvejende danske, og inden 648 for denne begrænsning er de yderligere snævre. Stort set er der kun tale om to områder: dels København og omegn, især vestpå; dels den uspecificerede købstad ved vandet, i bd. 2, tilsyneladende nærmest på Lolland-Falster (i virkeligheden nok bygget på digterens fortrolighed med Helsingør).

Købstadsbilledet er ikke meget udførligt, heller ikke i »revolutionsskildringen« i 2.III.11, hvor næsten hele persongalleriet noget kunstigt - à la enden på en Dickensroman - er kaldt sammen af romanforfatteren. Det vigtigste miljø i købstaden er »Invalidehotellet«, der næppe fremtræder særlig egenspecifikt.

Mere ejendommelig er den københavnske topografi, der bruges i romanen. Først må vi indskyde en historisk bemærkning til en speciel provokation i bogen:

Københavns voldsomme vækst i sidste halvdel af 1800-tallet (indbyggerantallet fordobledes mellem 1860 og 1890) gav anledning til, at kommunen prøvede at regulere og forbedre de sanitære forhold. WC var for så vidt kendt i Danmark siden midten af århundredet, men en systematisk udbredelse af vandklosetsystemet modvirkedes længe, ikke mindst af manglende udbygning af kloaknettet, så at forureningen kunne føres ud i Øresund; i øvrigt fandtes konkurrerende teknikker til bortskaffelse af byens latrin. I romanens spilletid, og da den udkom, var diskussionen om wcsystemets indførelse ingenlunde afsluttet. Først i 1893-94 blev der givet tilladelse til at installere vandklosetter i de bydele, der havde nye kloakudløb, og endnu 1907, da der fandtes 32.000 wc'er i hovedstaden, var antallet af latrintønder ikke mindre. - Til forskel fra Victor Hugos interesse for kloakkerne i romanen *De elendige* (1862), har affaldsspørgsmålet i *Forskr.* kun betydning som Ulfs og Gerhards provokation af selskabet - og måske sindbilledligt.

I romanens københavnske topografi er der - navnlig i begyndelsen - konfrontationer af det nye grunderkøbenhavnske med det gamle bybillede fra Gerhards barndom eller endnu tidligere. Der er - mest, men ikke kun, i bd. 2 - antydninger af det nye triste København med brokvarterernes kaserner på Vesterbro og Gerhards hummer på vej til Nørrebro. Og der er enkelte spadsereture (fra teateret) i den centrale by. Men ellers er det 649 by -*udkanterne*, romanen gør mest brug af: Tidligt og mere sporadisk senere i romanen er det Langelinjepromenaden og det indenfor liggende: Bredgadekvarteret med bourgeoisiets (Annettefamiliens) boliger, Østerbro for de lidt yngre (fru Funch og Annette i begyndelsen). Men især er det jo Frederiksberg med de vigtige romanskuepladser »Elysium« og Frederiksberg Have, udfaldsretningen ad Roskildevej eller retningen indad gennem Gl. Kongevejskvarteret, der leverer scene til begivenhederne. Om Gl. Kongevejskvarteret handlede det udeladte tekststykke »Intermezzo«, der havde haft plads som optakt til 1.I.7, se Tillæg.

Man færdes mest til fods, evt. med droske eller (hestetrukken) spovogn, ved de dramatiske rejseanledninger med damptog. De miljøer, hvor hovedpersonen far sin gang i hovedstaden, er *mødesteder*. Det gælder i et vist omfang endda Gerhards atelier i bd. 1, hvor Ulf og pressevenner kan indfinde sig. Det gælder selvsagt særlig de offentlige steder. I mere fremskudt række for tidsskildringen har vi straks i 1.I *kafeen* over for teateret; kafeen er et sted, hvor hovedstadens intellektuelle, politiske og kommercielle herrer kommer; og vi har *Langelinjepromenaden*, hvor der desuden træffes damer. Adskillelse imellem og mødemulighed for de to køn er et interessant topografisk forhold i en kærlighedsroman! Det intimeste mødested er naturligvis Ediths havehus et sted mellem Frederiksberg Allé og Gl. Kongevej. Men blandt de

offentlige er to institutioner af særlig betydning i romanen. Det er *Det Kgl. Teater* og *Elysium* ; som underholdningsanstalter er de beslægtede, men i kunstform, personale og publikum unægtelig polære.

Drachmann drømte en tid om at bringe de to slags scenekunst nærmere til hinanden, og han lader Gerhard forsøge det - ligesom han fablede om, at de politisk stridende Højre og Venstre kunne finde fællesskab. Men det førstnævnte bliver meget mere prominent i romanen end det politiske, i hvert fald i dettes snævrere mening. Hvis man derimod lader det politiske strække sig ind i det kulturelle og kunstneriske, hænger tingene fortsat ret godt sammen. Drachmann sledes som flere danske og udenlandske kunstnere i tiden *mellem borger og bohème* . Det gjaldt i hans private liv, og det gjaldt i hans svingende parti-sympatier. Det gælder også i denne roman polariteten i scenekunsten. Den er for øvrigt ikke altid nem at distingvere: den kgl. teaterdirektør er åbenbart lidt af en satyr, mens syngepigen Edith er så kulturelt og moralsk stræbsom som nogen nogen guvernante. Scenekunsten i romanen bør da betragtes lidt nærmere.